

18. Kaleta, R., Skibba, K., & Joosten, T., 2007. Discovering, Designing, and Delivering Hybrid Courses. In A. Picciano, & C. Dzuiban (eds.). *Blended Learning: Research Perspectives*. Needham, MA: The Sloan Consortium.

19. Verkroost, M., Meijerink L., Lintsen, H., & Veen, W., 2008. Finding a balance in dimensions of blended learning. *International Journal on E-Learning (IJEL)*, 7, 499-522. Available at: <<https://www.learntechlib.org/primary/p/23568/>>.

20. Westbrook, K., 2008. The beginning of the end for blended learning? *IATEFL CALL Review*, Summer 2008, 12-15.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2024-36-31-41>
УДК 37.017.4:33](477)“19/20”

Дмитрецький Дмитро Анатолійович,

аспірант першого року навчання,

кафедра педагогіки та менеджменту освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8235-3191>

opndf23.dmytretskeyi@kpnu.edu.ua

ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовується актуальність проблеми осучаснення підходів до економічного виховання здобувачів освіти всіх рівнів у зв'язку з новими соціально-економічними реаліями, а також сучасними викликами, пов'язаними з воєнними діями (економіка під час війни), необхідністю повоєнної відбудови країни. Акцентується увага на тому, що модернізація системи економічного виховання молоді має досліджуватись як через призму економічної політики держави, так і з точки зору динаміки історичного розвитку, тобто напрацьованого досвіду економічного виховання, що містить фіксовані національні традиції, ефективні освітні практики, які пройшли випробування часом і ідентифікують національні особливості українців.

У статті подано результати аналізу трактування сутності економічного виховання різними ученими, визначено спільні ключові позиції щодо комплексу необхідних економічних знань, практичних умінь, які визначають здатність їх використовувати у конкретних ситуаціях, особливостей економічного мислення та економічної свідомості та економічно значущих якостей особистості. Зазначені позиції аналізуються у контексті актуальних завдань економічного виховання. Зроблена спроба порівняльного аналізу сутності, цілей та змісту економічного виховання здобувачів освіти кінця ХХ – початку

XXI століття та сьогодення, виявлення його ключових позицій та динаміки їх розвитку в ретроспективі.

Усе це в комплексі дає можливість досліджувати політику, концепти, зміст та технології економічного виховання в системі освіти періодів радикальних соціально-економічних змін, пов'язаних з ними викликів, а відтак і відповідних реформ в системі освіти, що обумовлені як актуальною соціально-економічною ситуацією, так і історичними передумовами у комплексі цінних надбань та проблем з властивими для них наслідками.

Ключові слова: економічне виховання; соціально-економічний розвиток; компетентнісна освіта; економічна компетентність

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Реформування освіти, її складових, до яких відноситься система економічного виховання, будь-якого історичного періоду відбувається у контексті як нових викликів часу, так і історичних передумов, традицій, досвіду, на основі яких система функціонує та розвивається. Особливо це актуально для радикальних змін перехідних періодів, якими характеризується кінець XX – початок XXI ст. Як зазначається у засадничих державних документах того періоду, йдеться про радикальні перетворення у сфері економічного розвитку, які пов'язані з глобальними змінами у сфері соціально-економічного устрою України, глибокими та кардинальними реформами у сфері економіки, які означають перехід від планової економіки, що розвивалась у контексті розбудови соціалістичного суспільства, до ринкової, основаної на принципово інших основах функціонування та розвитку. Так, у Посланні Президента України до Верховної Ради України (2000 рік) зазначається: «Забезпечено остаточний злам збанкрутілої, відірваної від світового соціального та науково-технічного прогресу адміністративно-командної системи господарювання. Чітко визначено курс на формування сучасної ринкової економіки. Особливої виразності ці процеси набули з жовтня 1994 р., після проголошення в Україні курсу радикальних економічних реформ [4].

Водночас, слід зазначити, що успішність курсу радикальних економічних реформ передбачає глибинні та системні перетворення, які, у тому числі, стосуються соціальної складової, зокрема розуміння широкими верствами населення сутності цих реформ, їх адаптивності, безпосередньої готовності до змін. При тому йдеться про здатність не лише усвідомлювати та приймати нову економічну політику держави, а й здатність формувати свій життєвий простір за новими економічними законами, фактично в новій соціально-економічній реальності.

Закономірно, що економічна політика держави кінця XX – початку XXI ст. диктує нагальну потребу переосмислення суспільно-педагогічної теорії і практики, розроблення нових ідей та підходів до формування економічної вихованості, економічної культури населення. Особлива роль відводиться молоді, яка є активною та мобільною його складовою, а також має можливості формувати економічну

грамотність, економічну вихованість у системі освітньої діяльності в найбільш чутливий період її особистісного розвитку.

У зазначеному контексті особливої актуальності набуває проблема вивчення теорії і практики економічного виховання у вітчизняній суспільно-педагогічній думці кінця ХХ – початку ХХІ ст., з тим, аби, з одного боку, осмислити сутність перехідного періоду та врахування в системі освіти нових завдань економічного виховання молоді, з іншого – врахувати та продовжити прогресивні, співзвучні з сьогоденням національні виховні традиції економічного спрямування, які є цінним надбанням національної освіти. Цінність представляє також аналіз економічного виховання цього періоду за критеріями перспективних тенденцій, а також та проблем, які ускладнили процес переорієнтації економічного виховання у період кардинальних економічних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна складова системи реформування освітньої галузі закономірно була предметом наукових досліджень різних учених і охоплювала як суто економічну, соціально-економічну проблематику, так і змістові, технологічно-процесуальні аспекти економічного виховання в різних освітніх системах, починаючи від елементарної – дошкільної, завершуючи післядипломною, освітою для дорослих.

Також варто зазначити, що проблеми економічного виховання є предметом дослідження представників таких галузей знань як філософія, економіка, психологія, економічна психологія, педагогіка (В.П. Андрущенко, М.Б. Євтух, В.В. Куценко, І. Прокопенко, Г.С. Костюк, А.С. Нісімчук, І.М. Носаченко, В.М. Мадзігон, В.В. Москаленко, О.С. Падалка, Т.Ремех, З.Філончук, В.І. Шинкарук; О.Т. Шпак і ін.), які досліджують різні аспекти теорії і практики економічного виховання особистості, у тому числі і в системі освіти різних рівнів. У педагогічному аспекті більшою мірою акцентується увага науковців на проблемах вивчення змісту, форм та методів економічного виховання в системі освіти, забезпечення інноваційних підходів до їх реалізації. Слід зазначити, що у їх роботах наявні дослідження проблем розвитку економічного виховання у різні часові періоди, включаючи кінець ХХ – початок ХХІ ст., однак у плані динаміки змін, забезпечення еволюції розвитку поняття «економічне виховання», «економічна вихованість», вони носять аспектний характер, оскільки дослідження більшою мірою стосувалися зазначеної вище проблематики.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є аналіз окремих теоретичних та практичних підходів до економічного виховання у вітчизняній системі освіти кінця ХХ – початку ХХІ ст. за критеріями перспективних тенденцій оновлення системи сучасного етапу економічного виховання молоді, а також проблем, які ускладнили процес переорієнтації економічного виховання періоду кардинальних економічних змін. Реалізація мети обумовлює необхідність вирішення комплексу **завдань**: дослідити тенденції розвитку економічного виховання молоді кінця ХХ – початку ХХІ ст., з'ясувати найбільш характерні його особливості в області цінних надбань та проблем; схарактеризувати окремі аспекти досвіду економічного виховання в системі

вітчизняної освіти періоду радикальної зміни стратегії та практики економічного розвитку держави.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Економічну політику держави, відповідно систему економічного виховання визначає комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на них. У контексті актуальної ситуації економіку держави обумовлюють чинники, пов'язані з війною та перспективами повоєнної відбудови. Як зазначає дослідниця Тетяна Ремех, «Широкомасштабна агресія російської федерації проти України, введення воєнного стану, вимушена міграція та внутрішнє переселення кількох мільйонів громадян України, руйнування об'єктів інфраструктури тощо суттєво вплинули на всі сфери життєдіяльності нашої держави. Виклики й загрози постали й перед українською економікою. Війна загострила також проблему обізнаності й поінформованості громадян у сфері економіки, спроможності виживати, пристосовуватися, перебудовувати бізнес, вести домогосподарство. Нині гостро постала потреба в оволодінні людьми економічними знаннями, вміннями й навичками, особливо за стійкого євроінтеграційного курсу України» [5].

Водночас сутність економічної політики держави, відповідно цілі, зміст та технології економічного виховання населення, молоді як його найбільш активної та перспективної складової, слід розглядати з точки зору динаміки історичного розвитку, тобто напрацьованого досвіду виховання економічної спрямованості, який базується на національних концептах та традиціях, містить ефективні підходи, що пройшли випробування часом, а також проблеми, які слід враховувати на наступних етапах розвитку національної системи економічного виховання.

Особливості економічного виховання в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст., у системі шкільної освіти зокрема, обумовлені об'єктивними детермінантами, з-поміж яких визначальними є ті, що пов'язані з радикальною зміною соціально-економічної політики в державі, розбудовою її як незалежної, демократичної, економічно самодостатньої, правової держави. Закономірно, що така цільова спрямованість розвитку України неодмінно позначилась на новій освітній політиці, оскільки саме освіта закладає підвалини формування особистості, здатної жити в умовах такого соціально-економічного устрою, бути суб'єктом його формування та розвитку.

Виходячи з цього, на законодавчому рівні були задекларовані нові цілі економічного виховання в державі, пов'язані з необхідністю формування в молоді сучасного економічного мислення, яке базується на нових економічних реаліях, ринкових відносинах. Йдеться про переорієнтації у ставленні до трудової діяльності, власних економічних ресурсів та ресурсів держави, до різних форм господарювання, державної і приватної форм власності. Це кардинальні зміни, які в системі освіти потребують не лише постановки оновлених цілей, а й зміни форм, методів та технологій їх реалізації.

Також, як було зазначено вище, в системі економічного виховання мають культивуватись одвічні цінності національної системи виховання, які в історичній ретроспективі розвитку національної системи виховання були домінуючими: працелюбність, старанність, діловитість, почуття бережливого господаря та ін. Фактично йдеться про підготовку молоді до безпосередньої участі в економічному розвитку держави, а також формування власного економічного простору як частини життєвого простору кожної людини.

Проведений аналіз результатів дослідження науковців [4; 5; 6; 7 та ін.] з проблем економічного виховання свідчить про спільні ключові позиції у трактуванні сутності цього феномену. Так, економічне виховання визначається як складова цілісного виховного процесу з відповідним цільовим спрямуванням. Як результат – економічне виховання дефініціюється як організована педагогічна діяльність, направлена на формування економічної компетентності особистості, яка, у свою чергу, включає формування:

- необхідного комплексу *економічних знань та умінь*, що визначають здатність їх використовувати у конкретних ситуаціях і дають можливість орієнтуватися в економічних реаліях, які постійно змінюються;
- *економічного мислення та економічної свідомості* як комплексу ціннісних орієнтацій, що визначають моделі поведінки в економічній сфері держави, регіону, у контексті власного життєвого середовища;
- економічно значущих *якостей особистості*, необхідних для самореалізації у визначених соціально-економічних реаліях.

Усе це інтегрально формує позицію людини як суб'єкта економічної діяльності, її реалізації у контексті економічних просторів різних рівнів, починаючи від локального, особистісно означеного, завершуючи загальним (свідома державницька, громадянська позиція). Зазначені вище складові економічного виховання визначають готовність особистості до економічної діяльності, активної участі в економічному житті і є основою економічної освіти всіх рівнів, починаючи з дошкільного, загальноосвітнього, які закономірно не передбачають спеціальної економічної освіти. У цьому контексті економічна освіта трактується як основа загального економічного виховання особистості.

Порівняння підходів до трактування сутності економічного виховання, забезпечення ефективності економічної освіти молоді, зокрема школярів, кінця XX – початку XXI століття та сучасного періоду вказує на те, що у теоретичних розвідках науковців є багато спільного. Це сутності поняття, його ведучих характеристик, відповідно цілей економічного виховання молоді, конкретних цілей в системі освітньої діяльності закладів освіти.

Так, у публікації О.Т.Шпака, що вийшла на перетині тисячоліть (2000 рік), економічна освіта визначається як складова економічного виховання, тому що вона:

- сприяє розвитку економічного мислення; показником рівня розвитку економічного мислення виступає поведінка особистості в процесі її економічної діяльності в усіх галузях життя суспільства, її взаємовідносин із соціальним середовищем;

- формує економічну культуру, одним із компонентів якої є оволодіння людиною економічними знаннями, вміннями та навичками господарювання;
- нерозривно пов'язана з формуванням таких особистісних рис школяра, як працьовитість, відповідальність, діловитість, підприємливість, ощадливість, організованість, ініціативність, практичність, самостійність та інших, які можуть бути критеріями оцінювання рівня економічної вихованості школяра [7, с. 60].

Позиції дослідників знайшли своє відображення в державних освітніх програмах. Так державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), прийнята у 1994 році, визначає підходи до реформування змісту загальноосвітньої діяльності школи. Слід зауважити, що економічне виховання не виділяється з-поміж пріоритетних напрямів реформування виховання, окремі його завдання визначаються у контексті трудової підготовки, формування трудової культури школярів. До прикладу, головна мета національного виховання: «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» Економічне виховання трактується як складова трудового. Відповідно і завдання економічної складової системи трудової підготовки передбачають: «формування техніко-технологічних та економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією; ознайомлення учнів з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності» [2].

Навіть поверховий аналіз вказує на те, що економічне виховання розглядається у контексті знанневої, інформаційно-репродуктивної освіти і передбачає формування елементарних знань в області ринкової економіки і вмінь їх використовувати з метою залучення до продуктивної праці та оволодіння професією.

Порівняємо ці позиції з Державним стандартом базової середньої освіти, ухваленим у 2020 році, в основі якого лежить сучасний компетентнісний підхід. З-поміж 11 ключових компетентностей є компетентність економічного спрямування – «підприємливість і фінансова грамотність», що передбачає «ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; вміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо» [1].

У документі у концентрованому виді подається комплекс завдань економічного характеру (підприємливість, фінансова грамотність), продиктованих умовами ринкової економіки. Окрім того, йдеться про компетентності та особистісні якості здобувача освіти, які в перспективі дадуть йому можливість стати активним суб'єктом економічного життя держави (не лише сповідувати відповідні цінності, а й створювати їх через власні ідеї та проєкти, безпосереднє долучення до їх реалізації).

У наукових розвідках дослідників є спроби прослідкувати динаміку розвитку економічної освіти школи періоду активних соціально-економічних реформ (кінця XX – початку XXI століття), у частині збільшення економічної компоненти системи освітньої діяльності школярів, удосконалення методики викладання. Зокрема, Філончук З.В. виділяє чотири етапи упровадження провадження та розширення змісту економічних дисциплін в освітній процес школи. «Перший етап (1991-1993 рр.) – пошук змісту, форм і методів викладання економіки. Основними тенденціями цього етапу були: пошуки логіки викладання курсу економіки, відсутність навчальної та методичної літератури, використання пасивних методів навчання. Другий етап (1994 – 2000 рр.) – період формування та оновлення змісту шкільної економічної освіти, покращення якості кадрового потенціалу, розвитку матеріальної бази, накопичення досвіду викладання економіки. Третій етап (2001-2004 рр.) – період масового запровадження економіки в загальноосвітніх навчальних закладах. Четвертий етап (з 2005 р.) – період формування безперервної економічної освіти, що реалізувався шляхом упровадження допрофільного та профільного навчання [6, с. 72].

Автор вказує на головні тенденції кожного періоду, які були спрямовані на вирішення відповідного блоку завдань. Однак, це не означає, що завершення кожного попереднього періоду починало наступний. Так, проблеми змісту, форм і методів викладання економіки є актуальними і дотепер. Вони не є автономною складовою освітнього процесу, а розвиваються разом з загальним процесом модернізації освіти, переходом на систему компетентнісної освіти. Тому запропонована періодизація є досить умовною і вказує на постановку пріоритетних завдань економічної освіти.

Загалом порівняльний аналіз сутності, цілей та змісту економічного виховання молоді, зокрема школярів, кінця XIX – початку XXI століття та сьогодення в наукових публікаціях дослідників вказує на спільність ключових позицій та динаміку їх розвитку в ретроспективі:

1. Спільним є трактування економічного виховання як поєднання/інтеграції знань, умінь та особистісних якостей, що обумовлюють відповідну модель економічної поведінки молоді людини. При тому акцентується увага на важливості економічного мислення особистості, яке диктує необхідність усвідомленості економічних знань, здатності до їх використання, враховуючи специфіку кожної конкретної ситуації. Економічне виховання також розглядається як складова економічної культури особистості, яка визначає широкий контент економічної грамотності, її здатності формувати економічно доцільне середовище, працювати над його оптимізацією. Особистісні якості (працьовитість, відповідальність, діловитість, підприємливість, ощадливість та ін.) є традиційними, що визначають готовність самостійно та ефективно формувати та розвивати своє економічне середовище, усвідомлено долучатись до підвищення рівня економічного добробуту країни.

2. Упродовж досліджуваного періоду спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги власне компетентнісного підходу, здатності цілеспрямовано та осмислено будувати передовсім свій життєвий простір за законами економічного розвитку через симбіоз цінностей, знань, умінь, особистісних якостей, життєвих

позицій. Визначальним є формування особистості як суб'єкта свого економічного життя, а також суспільства, примножуючи його матеріальні цінності. Актуалізується проблема розвитку фінансової грамотності особистості, її готовності ефективно працювати в команді, спільно розвиваючи економічний добробут країни, регіону, родини, кожної людини як найвищої цінності держави.

3. Порівняння задекларованих підходів до економічного виховання молоді кінця XX та початку XXI століття вказує на проблеми, пов'язані не стільки з трактування його сутності та постановки цілей, скільки на проблеми змістового та технологічного забезпечення основ їх практичної реалізації. Спостерігаємо суттєву зміну ситуації у зазначеному контексті з прийняттям Концепції Нової української школи, яка, окрім визначення комплексу ключових компетентностей, передбачила системне розроблення змістово-технологічного забезпечення щодо їх реалізації.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Особливості економічного виховання в Україні кінця XX – початку XXI ст., в системі шкільної освіти зокрема, обумовлені об'єктивними детермінантами, з-поміж яких визначальними є ті, що пов'язані з радикальною зміною соціально-економічної політики в державі, розбудовою її як незалежної, демократичної, економічно самодостатньої, правової держави. Закономірно, що така цільова спрямованість розвитку України неодмінно позначилась на новій освітній політиці, оскільки саме освіта закладає підвалини формування особистості, здатної жити в умовах такого соціально-економічного устрою, бути суб'єктом його формування та розвитку.

Важливість дослідження особливостей розвитку економічного виховання в Україні в ретроспективі, зокрема періоду кінця XX – початку XXI ст., обумовлюється потребами розбудови національної системи освіти, збереження та примноження цінних напрацювань, а також критичного аналізу недоліків, притаманних будь-якому процесу. Практичну цінність представляють дослідження трактування сутності економічного виховання, визначення його провідних характеристик, що дає змогу виділити його ключові позиції, на основі яких формувати спільні підходи до формування змісту економічного виховання здобувачів освіти, його технологічного забезпечення, діагностики за критеріями якості. Також ці підходи закладені в нормативно-правові документи, які регулюють освітній процес та визначають основи їх практичної реалізації в навчальних закладах різних рівнів.

У перспективі науковий інтерес представляє проблема розвитку ідей та практик економічного виховання у вітчизняній суспільно-педагогічній думці в рамках зазначеного періоду, оскільки це дасть можливість проаналізувати наявний досвід реалізації вітчизняного підходу до переорієнтації системи економічного виховання на початковому етапі радикальних соціально-економічних реформ. Це також дозволить відслідкувати різноманіття підходів в системі педагогічної освіти до модернізації системи економічного виховання, виявити позитивні тенденції та проблеми, які найбільшою мірою вплинули на перебіг процесу.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Державний стандарт базової середньої освіти, 2020. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>>.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), 1994. Київ, 62.
3. Євтух, М. Б., Проніков, О. К., Пронікова, І.В., 2020. Передумови розвитку шкільної економічної освіти в Україні. Історичний аспект (XIX – початок XX століття). *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, 11(167), 191-196.
4. Послання президента України до Верховної Ради України 2000 р., 2020. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000#Text>>.
5. Ремех, Т. О., 2023. Економічний складник шкільної громадянської освіти. Доступно: <<https://is.gd/muJFfl>>.
6. Філончук, З.В., 2012. Підготовка вчителів у післядипломній освіті до формування економічної культури учнів основної школи: *дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка*. Чернігів, 255.
7. Шпак, О.Т., 2000. *Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти*. Київ: Четверта хвиля, 352.

THE BASICS OF ECONOMIC EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE LATE TWENTIETH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATION

Dmitro Dmytretsky,

postgraduate student of the first year of study,

Department of Pedagogy and Education Management,

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University Kamianets-Podilskyi

Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8235-3191>

opndf23.dmytretskyi@kpnu.edu.ua

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of modernizing approaches to economic education of students of all educational levels in connection to new socio-economic realities, as well as modern challenges related to military operations (economy during the war) and the need for post-war reconstruction of the country. The author emphasizes that the modernization of the system of economic education of young people should be studied both through the prism of the state's economic policy and in terms of the dynamics of historical development, i.e., the accumulated experience of economic education, which contains fixed national

traditions, effective educational practices that have stood the test of time and identify the national characteristics of Ukrainians.

The article presents the results of the analysis of the essence of economic education by different scientists, and identifies common key positions on the complex of necessary economic knowledge and practical skills that determine the ability to use them in specific situations; peculiarities of economic thinking and economic consciousness and economically significant qualities of the individual. These positions are analyzed in the context of the relevant tasks of economic education. The article makes a comparative analysis of the essence, goals and content of economic education of students in the late twentieth and early twenty-first centuries and the present, identifying the key positions and the dynamics of their development in retrospect.

All these aspects together make it possible to study the policy, concepts, content and technologies of economic education in periods of radical socio-economic changes and challenges, and, consequently, relevant reforms in the education system, which are predetermined both by the current socio-economic situation and historical preconditions in a complex of valuable achievements and problems with their inherent consequences.

Keywords: economic education; socio-economic development; competence-based education; economic competence

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education, approved], 2020. Zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>>.
2. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» (Ukraina KhKhI stolittia) [Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» (Ukraina XXI stolittia) (State National Program "Education" (Ukraine of the XXI century))], 1994. Kyiv, 62.
3. Yevtukh, M. B., Pronikov, O. K., Pronikova, I.V., 2020. Peredumovy rozvytku shkilnoi ekonomichnoi osvity v Ukraini. Istorychnyi aspekt (KhKh – pochatok KhKh stolittia) [Prerequisites for the development of school economic education in Ukraine. Historical aspect (XIX – early XX century)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H.Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky*. Chernihiv: Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H.Shevchenka, 11(167), 191-196.
4. Poslannia prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy 2000 r. [Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2000], 2020. Ukraina: postup u XXI stolittia. Stratehiia ekonomichnoi ta sotsialnoi polityky na 2000-2004 rr.. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000#Text>>.
5. Remekh, T. O., 2023. *Ekonomichni skladnyk shkilnoi hromadianskoi osvity* [The economic component of school civic education]. Dostupno: < <https://is.gd/muJFfi>>.

6. Filonchuk, Z.V., 2012. *Pidhotovka vchyteliv u pislidyplomnii osviti do formuvannia ekonomichnoi kultury uchniv osnovnoi shkoly* [Preparation of teachers in postgraduate education for the formation of economic culture of primary school students]: *dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Chernih. nats. ped. un-t im. T.H. Shevchenka. Chernihiv*, 255.

7. Shpak, O.T., 2000. *Ekonomichna pidhotovka pedahohichnykh kadriv v systemi bezpererвної osvity* [Economic training of pedagogical staff in the system of continuous education]. Kyiv: Chetverta khvylya, 352.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2024-36-41-53>

УДК: 37.017.4:[335+172.15]](477)"19/20"

Крамар Дмитро Сергійович,

аспірант першого року навчання,

кафедра педагогіки та менеджменту освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5317-5296>

opndf23.kramar@kpnpu.edu.ua

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ З КІНЦЯ ХХ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті акцентується увага на розвитку ідей військово-патріотичного виховання у педагогічній думці кінця ХХ початку ХХІ ст.

Підкреслюється, що патріотичне виховання грає важливу роль у зміцненні національної єдності, формуванні громадянської свідомості та участі у важливих соціокультурних та політичних процесах. Військово-патріотичне виховання – це система заходів, спрямованих на формування патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та готовності до захисту своєї країни серед осіб, які перебувають у віці виховання (школярі, студенти тощо). Основна мета цього виховання – виховання покоління, яке любить Україну, розуміє її історію, цінності та готове взяти на себе відповідальність за її долю та безпеку. Розглядають концептуальні та методологічні аспекти педагогічного підходу до військово-патріотичного виховання, висвітлюючи його значення у відновленні та підтримці національної ідентифікації.

Зазначається, що військово-патріотичне виховання в педагогічній думці розглядається як комплекс заходів, спрямованих на формування патріотичних почуттів, готовності до захисту рідної землі та розвитку військово-спортивних якостей серед учнів. Такий підхід має свої віддзеркалення у педагогічних концепціях та методиках виховання.